

6. Шахова К. В. Класифікація суб'єктів оперативно-розшукової протидії злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності. *Форум права*. 2017. № 5. С. 435-440.

Татарінов В.І.

старший викладач кафедри права
Дніпровського гуманітарного університету

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В УКРАЇНІ

Дослідження з використанням поліграфа – це спеціальний захід, який організується та проводиться відповідно до певних правил і є безпечним для здоров'я людини. Поліграф – це звичайний медико-біологічний прилад, призначений для одночасної реєстрації кількох фізіологічних показників організму людини, що виникають у відповідь на питання, що перед ним ставляться. Процедура дослідження на поліграфі передбачає використання спеціальних датчиків, які кріпляться на тілі людини, яка піддається перевірці.

Поліграфні дослідження мають дві складових, по-перше, це наукова діяльність, по-друге – дослідна. І обидві ці складові діють як одне ціле під час дослідження. Тому від особи, яка проводить таке дослідження вимагається спеціальної освіти, практичних навичок, а також суворого дотримання методик, встановлених нормативними документами.

Дослідженню піддається пам'ять людини, в якій фіксується і якийсь час, а іноді і все життя, зберігається інформація про події, що відбувалися у його житті. Якщо події чи явища, що сталися з людиною викликали бурхливі емоції, привернули підвищену увагу, то подібні події, явища міцно фіксуються у довгостроковій пам'яті (підсвідомості) людини. Таку суб'єктивно значущу інформацію неможливо спеціально забути, «стерти» чи «видалити» з пам'яті людини, крім випадків психічних захворювань.

Основою поліграфного дослідження є принцип психофізіологічного феномену, тобто психічного переживання людиною інформації, яку він отримує від зовнішнього середовища. Під час дослідження поліграфолог – фахівець із інструментальної детекції брехні, ставить спеціально підібрані питання, які стимулюють та активізують психіку особи, що перевіряється.

Ідея даного принципу полягає в тому, що ці питання є для психіки досліджуваної людини стимулами, які активізують, як відповідні сегменти пам'яті людини, так і супутні пам'яті психічні процеси, а саме увага, емоції, відчуття, мислення, свідомість, настанови тощо. Питання, задані поліграфологом у певній послідовності, стимулюють психічні процеси у людини, які, у свою чергу, впливають на її фізіологічний стан (дихання, серцебиття, мимовільні рухи, артеріальний тиск і т. п.). Ці зміни фіксуються датчиками поліграфа, що дозволяє, хоч і побічно, судити про ті зміни, що сталися у психіці людини у відповідь на поставлені запитання.

Метою поліграфного дослідження є непряме, опосередковане виявлення потрібної інформації, яка досліджувачем оцінюється як суб'єктивно важлива, за допомогою оцінки його фізіологічних реакцій, що виявляються у відповідь на поставлені запитання.

Питанням дослідження використання поліграфа приділяли увагу: Г. А. Злобін, В. М. Тертишник, Р. С. Белкін, О. Г. Бондарчук, Н. С. Карпов, О. П. Сошнікова, Д. А. Мовчан, О. І. Мотлях та ін.

Завдання, яке ставиться перед поліграфологом у ході дослідження, це виявити наявність або відсутність у пам'яті досліджуваної людини необхідної інформації. При спробі людини приховати таку інформацію, її організм підсвідомо, мимоволі відчуває стан мікростресу, рівень якого залежить від важливості цієї інформації для людини. Такі незначні зміни, нехай навіть короточасні, не завжди помітні для ока людини, але зміни стану організму (підвищення тиску та потовиділення, почастищення серцебиття та дихання) фіксуються високочутливими датчиками поліграфа.

Основною сутністю та складністю в роботі поліграфолога є спроможність фахівця відрізнити банальних страх невинуватої людини від намагання приховати людиною інформацію, що має значення для слідства. Оскільки обидві людини будуть демонструвати психологічні та фізіологічні прояви.

Рівень кров'яного тиску, ритм дихання, інтенсивність потовиділення, реакцію очних зіниць - це основні фізіологічні показники, які реєструються поліграфами і вони є об'єктивними, а дати їм оцінку може тільки фахівець – поліграфолог, який використовує для цього спеціальні методики.

Фактичною основою використання поліграфа є потрібна, але прихована людиною інформація, яку необхідно об'єктивізувати. Саме фактори «потрібна, але прихована» та «необхідно об'єктивізувати» зобов'язують поліграфолога організовувати та проводити дослідження, дотримуючись моральних аспектів та керуватися законодавством України. Проте слід зазначити, що нині в Україні єдиного нормативного акту, який регулював би застосування поліграфа в різних сферах суспільного життя, немає. На сьогоднішній день не існує також жодних заборон на придбання та застосування поліграфу. На нашу думку такий акт є необхідним, як і отримання дозволу/ліцензії на застосування поліграфа тому, що за останні роки набуло поширення використання поліграфів, як в практичній діяльності правоохоронних органів, так і при прийнятті людини на роботу.

Дослідження на поліграфі це завжди вплив на психіку людини, яка перевіряється, тому така діяльність вимагає спеціальної освіти з отриманням офіційного документа єдиного зразка, а також практичного досвіду та дотримання встановлених методик.

Слід наголосити, що перевірка на поліграфі – справа добровільна і може проводитись лише за письмовою згодою випробуваного. При цьому прилад, на якому проводиться опитування, обов'язково має бути сертифікований, а сама процедура перевірки суворо регламентована. Відмова

від проходження поліграфа при цьому не повинна фіксуватися документально.

У ч. 2 ст. 28 Конституції України передбачено: «Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам», у ст. 32 Конституції України закріплено: «Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди» [1]. Тому результати поліграфологічного дослідження видаються тільки тим особам, що пройшли перевірку.

Дослідження з використанням поліграфу, що проводяться нині в Україні, здійснюються у двох варіантах. По-перше, з використанням поліграфа проводяться психологічні експертизи при розслідуванні кримінальних справ та в рамках адміністративного, господарського та цивільного провадження. Результати таких експертиз можна використовувати як докази.

У ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України зазначено, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів [2].

У ст. 76 Цивільного процесуального кодексу України також передбачено, що доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються висновками експертів [3].

Підставою для використання поліграфа, для проведення психологічних експертиз став наказ № 1350/5 «Про внесення змін в наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5», а саме в частині науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз і експертних досліджень, який був прийнято відповідно до статей 7, 8 Закону України «Про судову експертизу» [4].

По-друге, перевірки загальноприйнятні чи стандартні (тестування). Такі перевірки проводять поліграфологи, які працюють у державних чи комерційних структурах. Вони проводяться з метою вирішення питань особистого характеру, а також при кадровому відборі фахівців, як у різні цивільні комерційні структури, так і в спеціальні правоохоронні органи [5].

Прямих законів або нормативно-правових актів, які б зобов'язували працівників чи претендентів на зайняття вакантної посади на приватних підприємствах проходити поліграф на сьогодні не існує.

На сьогодні день немає також і безпосередньої заборони або обмежень щодо проведення перевірки працівників на поліграфі, їх періодичності, підстав, а також ініціаторів проведення досліджень. У

чинному законодавстві України містяться правові норми, які побічно регулюють застосування поліграфа у трудових відносинах. Це вказує на те, що правове обґрунтування використання результатів тестування із застосуванням поліграфа вимагає завжди індивідуального підходу і має бути комплексним.

Таким чином, для регулювання використання поліграфа у цивільних державних та комунальних структурах, приватному секторі економіки – службові перевірки, прийом на роботу та ін. спеціальних законодавчих та нормативних актів не існує. Натомість відсутня і заборона. Тут діятимуть загальні правові засади – застосування поліграфа можливе лише за згодою опитуваної особи, дослідження на поліграфі не повинно вторгтися в особисте життя особи і посягати на її інші права і свободи. Практично кожне підприємство, будь-якої форми власності України, може мати чинні відомчі нормативні документи, що регулюють використання поліграфа. Однак таке використання можливе лише для проведення внутрішньовідомчих службових перевірок та кадрової роботи.

Що стосується інформації, яка отримана з використанням поліграфа, то вона буде доказом лише в тому випадку, якщо її отримано в рамках досудового слідства або під час проведення судової експертизи. Проведення таких експертиз детально прописано у процесуальних кодексах України та Законі України «Про судову експертизу».

Нині Україні потрібен єдиний закон, який би легалізував використання поліграфа загалом, як у державних та комунальних підприємствах, приватному секторі, так і у відповідних силових відомствах та структурах. Цей закон має визначити ситуації, коли роботодавець мав би право використовувати поліграф, готувати для цього фахівців, розробляти методики та придбавати сертифіковану техніку.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 01.01.2020. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. № 11-12, 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
4. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
5. Мотлях О. І. Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та допустимі межі застосування : монограф. Київ : *Освіта України*, 2012. 394 с.